

Ks. Jan Klinkowski

Symbolika światłości w Ewangelii św. Jana na tle starożytnej kultury

Symbolika światłości w wielu kulturach posiada pozytywne odniesienia i staje się opozycją do ciemności, w której człowiek czuje się niepewnie i dlatego nadaje jej negatywne znaczenie. Światłość, ze względu na swoją nieuchwytną formę, symbolizuje rzeczywistość duchową, mistyczną, często sferę boską. Stary Testament kształtował się w atmosferze wiary społeczności Izraela i w kontekście kultury Bliskiego Wschodu. Idea światłości znakomicie nadawała się do zaprezentowania prawd wiary ludu starotestamentalnego, ale w szczególny sposób została wykorzystana przez Nowy Testament. W symbolice światłości odnajdujemy przymioty boskie, ale również wyraża ona zadania stojące przed człowiekiem. Ewangelista Jan odwoływał się wielokrotnie do idei światłości. Spróbujmy odczytać jego refleksję teologiczną na tle starożytnej kultury.

I. Idea światłości w starożytnej kulturze

W wielu kulturach starożytnych światłość była powiązana z ideą boskości lub dobra.

W Babilonii światłość była związana z bogiem słońca Szamaszem i z ideą walki ze złem. W nowobabilońskim hymnie do boga Szamasza (IX w. przed Chr.) czytamy: *„Ty, który rozjaśniasz ciemności, rozświeglasz niebios, który niszczysz zło na dole i górze, boże Szamaszu (...) Wszyscy książęta radują się twym widokiem, wszystkie bóstwa niebiańskie pozdrawiają cię. W twoim blasku widzą to co ukryte, ich kroki są pewne w twym świetle (...) Szeroko otwarte są bramy niebios, wszyscy bogowie niebios niosą ci ofiary!”*¹

W świecie greckim uosobieniem słońca był bóg Helios, który podróżował po niebie w złotym rydwanie.² Natomiast bóstwem światła słonecznego był Apollo, zwany również Febus, czyli „promienny”.³ Czczono również święty ogień. Opiekunką ogniska domowego była bogini Hestia, ku jej czci płonął w każdym domu ogień; ci, którzy się przeprowadzali przenosili go ze sobą. Ponieważ według wyobrażeń Greków mieszkańcy miasta - państwa tworzyli jedną rodzinę, święty ogień płonął również w ratuszu miejskim.⁴ W prytaneionie w Efezie płonął święty ogień ku czci bogini Hestii Bulaii.⁵ Światłość, zatem wzbudzała wśród Greków skojarzenia z opieką Bożą.

¹ Por. H. Biedermann, *Leksykon symboli*, Warszawa 2005, 363.

² Por. T. Pawlikowski, *Lumen*, Powszechna encyklopedia filozofii, t. 6, Lublin 2005, 571.

³ Por. E. Hallam, *Bogowie i boginie*, Warszawa 1999, 38.

⁴ Por. V. Zamarovský, *Bogowie i herosi mitologii greckiej i rzymskiej*, Warszawa 2003, 202.

⁵ Por. E. Jastrzębska, *Miasta Apokalipsy*, Warszawa 1999, 40.

Platon mówi o Idei Dobra, iż „właśnie ona jest przyczyną wszechrzeczy w dziedzinie prawości i piękna, która w świecie zjawisk rodzi światłość oraz jego władcę, a w myślnym, będąc źródłem prawdy i rozumu, sama jest panią”.⁶ Arystoteles porównuje rozum do światłości: „W samej rzeczy [w duszy] istnieje jeden rozum, który odpowiada materii – bo staje się wszystkim – i drugi [który odpowiada przyczynie sprawczej] – bo tworzy wszystko, jak specjalny rodzaj nawyku nabytego, podobny pod tym względem do świtała, bo i światło na swój sposób sprawia, że barwy potencjalne stają się barwami aktualnymi. I ten rozum jest oddzielony, odporny na wpływy zewnętrzne i niezmienny, ponieważ jest ze swej natury aktem. Zawsze przecież to, co działa, jest bardziej dostojne od tego, co ulega [jego] działaniu; a przyczyna jest czymś [wyższym] od materii [...]. Dopiero gdy jest odłączony [od materii], jest tym, czym w rzeczywistości jest; i to jedynie jest nieśmiertelne i wieczne [...]”⁷

W Egipcie w noc Nowego Roku w świątyniach zapalano światło. Plutarch wspomina o wiecznej lampce, opisując w ten sposób światło, które stale palono przed posągami bogów. Światło rozpraszające mrok i chroniące przed złymi mocami stało się symbolem czystości i dobra. Zadaniem boga Thota było chronić światło przed ciemnością; jako „zastępca Re” towarzyszył on bogu słońca w jego dziennej wędrówce, a w nocy świecił jako księżyc na firmamencie. Egipcjanie uważali, że zmniejszanie się tarczy księżyca jest wynikiem walki ciemności z światłością. Symbolicznie proces ten nazywali zranieniem oka księżycowego, które każdorazowo Thot uzdrawiał. Warto jeszcze zauważyć, że zmarłemu drogę ku nowemu życiu wskazywał płomień.⁸ Słynny jest hymn do słońca egipskiego faraona, który przybrał imię Echnatona (Światłość Atona): „Pięknie jaśniejesz w jasnym miejscu nieba, o żywe Słońce, które pierwsze powstało do życia! Błyszczysz w poświęconym wschodu i napelniasz wszystkie kraje swoim pięknem”.⁹

Według starożytnej religii perskiej, na świecie toczy się nieustanna walka światła (Ahura Mazda, Ormuzd) z ciemnością (Aryman), światłu przypisywano cechy boskie, ciemności zaś demoniczne.¹⁰ W mitach perskich możemy znaleźć opowieść o narodzinach Zaratusztry. Gdy stąpiły na ziemię trzy aspekty świętego proroka - jego niebiańska chwała, opiekuńczy duch i fizyczne ciało – i zamieszkały w ciele młodej i niewinnej kobiety o imieniu Dughdowa, wówczas wyjątkowa światłość ogarnęła kobietę i jej najbliższych. Także w dniu pomyślnego rozwiązania jaśniejące światło spłynęło na dom Dughdowy. Narodzone dziecko

⁶ Zob. *Rep.*, 517b 7-c 4. (Przekład polski: *Rzeczpospolita*, tłum. S. Lisiecki, Kraków 1928, 405n.

⁷ Zob. *O duszy*, Γ5,430 a 10-23 (tłum. P. Siwek)

⁸ Por. M. Lurker, *Bogowie i symbole starożytnych Egipcjan*, Warszawa 1995, 218n.

⁹ Por. H. Biedermann, *Leksykon symboli*, dz. cyt., 363.

¹⁰ Tamże, 363.

również promieniowało światłem. W wieku 30 lat, kiedy w tradycji irańskiej mężczyzna osiąga pełnię mądrości, Zaratusztra, ujrzał w wizji Mądrego Pana, Ahura Mazdę, który objawił mu się wraz z aniołami w światłości.¹¹

II. Światłość w Starym Testamencie

Światłość w Starym Testamencie jest rzeczywistością stworzoną: „*Wtedy Bóg rzekł: Niechaj się stanie światłość! I stała się światłość. Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności*” (Rdz 1,3-4). Tutaj należy także szukać genezy podziału przestrzeni na dobrą, ogarniętą światłem i złą, spowitą ciemnościami. Gdy Egipcjan otaczały gęste ciemności, „*Izraelici wszyscy mieli światło w swoich mieszkaniach*” (Wj 10,23). Księga Hioba dostarcza lekcji pogładowej na temat obrazów światła przeciwstawionych obrazom ciemności. W jednej z pierwszych mów Hiob wyraził żal, że się w ogóle urodził i błagał, by ogarnęła go ciemność symbolizująca niebyt i śmierć. Obrazy życia pośmiertnego, które pojawiają się w Księdze Hioba, akcentują kres światła, podobnie opis śmierci: „*ziemi czarnej jak noc, do cienia chaosu i śmierci, gdzie świecą jedynie mroki*” (Hi 10,22).¹² Pochwałę światła głosi mędrzec Kohelet: „*Przyjemne jest światło i miło oczom widzieć słońce*” (Koh 11,7). Apokaliptyczne wizje końca ukazują wkraczanie ciemności w przestrzeń światła. Na niebiosach nie będzie już światła (Jr 4,23) i „*gwiazdy niebieskie [...] nie będą jaśniały swym światłem, słońce się zaćmi od samego wschodu*” (Iz 13,10). Światłość w Starym Testamencie będzie również identyfikowana z obecnością Boga. Psalmista przedstawia transcendencję Boga poprzez porównanie Jego szat do światłości: „*O Boże mój, Panie, jesteś bardzo wielki! Odziany we wspaniałość i majestat, światłem okryty jak płaszczem*” (Ps 104, 1-2). Bóg wkracza w przestrzeń życia człowieka w symbolice światłości, która może być dostrzegana w Izraelu, Jerozolimie, patriarchach, Mesjaszu, sławnych rabinach i Prawie.¹³ Psalmista pokładając całą ufność w Bogu oznajmia: „*Pan światłem i zbawieniem moim*” (Ps 27,1). Symbol światła oznacza dobroć i świętość, będące przeciwieństwem zła. Psalmista woła: „*Światło wschodzi dla sprawiedliwego i radość dla ludzi prawego serca*” (Ps 97,11). Autor Księgi Przysłów poucza: „*ścieżka prawych – to światło poranne, wschodzi – wzrasta aż do południa*” (Prz 4,18). Światłość oznacza prawdę otrzymaną od Boga. Starotestamentalny pielgrzym modlił się do Boga mówiąc: „*Ześlij światłość swoją i wierność swoją: niech one mnie wiodą i niech mnie przywiodą na Twoją świętą górę*” (Ps 43,3). Najbardziej jednak

¹¹ Por. T. Jelonek, *Kultura perska a Biblia*, Kraków 2010, 133-136

¹² Por. *Słownik symboliki biblijnej*, red. L. Ryken, J. C. Wilhoit, T. Longman III, Warszawa 2003, 984n.

¹³ Por. C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, Warszawa 2000, 204n.

niezwykle światło znajdowało się w świątyni, zwane było Szekiną, czyli chwałą Bożą. Nie było to zwyczajne światło fizyczne, lecz świecący obłok wypełniający świętą przestrzeń.¹⁴

Światłość jest symbolem czasów mesjańskich: „*Naród kroczący w ciemnościach ujrzał światłość wielką; nad mieszkańcami kraju mroków światło zabłysło*” (Iz 9,1). Prorok Izajasz ukazuje Jerozolimę jako światło dla narodów (Iz 60,1-3.19). Prawo jest światłością życia: „*bo lampą jest nakaz, światłem Prawo*” (Prz 6,23). Podobnie wyraża się autor Ps 119: „*Twoje słowo jest lampą dla moich stóp i światłem na mojej ścieżce*”(Ps 119,105). Zna również tę interpretację autor Księgi Mądrości mówiąc: „*Daleś przed nami słup ognisty jako przewodnika na nieznaną drogę*” (Mdr 18,3) i następnie dodaje: „*przez których świat miał otrzymać niezniszczalne światło Prawa*” (Mdr 18,4).¹⁵ Autor Księgi Mądrości porównuje również mądrość z światłością, która wyprowadziła naród wybrany z niewoli egipskiej (Mdr 10,17). W tym przypadku Mądrość przypomina słup ognisty, który prowadził naród wybrany przez pustynię, a więc samego Boga.¹⁶ „*Pan szedł przed nimi podczas dnia, jako słup obłoku, by ich prowadzić drogą, podczas nocy zaś jako słup ognia, aby im świecić, żeby mogli iść we dzień i w nocy*” (Wj 13,21). Egipcjanie pozostali w ciemności, ponieważ nie przyjęli światłości i w ten sposób: „*poraziła ich też ślepotą (ἀποσία)*”¹⁷ Ciemność dla autora Księgi Mądrości to przestrzeń, w której nie przyjęto Prawa.¹⁸ U proroka DeuteroIzajasza światłość stała się formą wyrażającą ideę uniwersalizmu, otwierającą drogę do spotkania Boga dla pogan: „*Ustanowię cię światłością dla pogan, aby moje zbawienie dotarło aż na krańce ziemi*”(Iz 49,6).¹⁹

III. Światłość w literaturze międzytestamentalnej

Zrzeszenie qumrańskie zalecało studiowanie Prawa nocą, aby w ten sposób rozpoznawać lepiej wolę Bożą (1QS 6,7-8).²⁰ Według mieszkańców Qumran ciemność to

¹⁴ Por. *Słownik symboliki biblijnej*, red. L. Ryken, [...], dz. cyt., 985-987.

¹⁵ Por. B. Poniży, *Księga Mądrości. Od egzegezy do teologii*, Poznań 2000, 74n.

¹⁶ Por. J. Czerski, *Życie*, w: *Egzegeza Ewangelii św. Jana*, red. F. Gryglewicz, Lublin 1992, 300n.

¹⁷ Por. B. Poniży, *Księga Mądrości.*, dz. cyt., 100-111.

¹⁸ Tamże, 87.

¹⁹ Por. T. Zieliński, *Hellenizm a judaizm*, Toruń 2000, 52.

²⁰ „Niech nie zabraknie w miejscu, w którym będzie dziesięciu, człowieka badającego prawo w dzień i w nocy, aby jeden czynił doskonałym drugiego. Społeczność winna czuć razem trzecią część wszystkich nocy roku czytając Księgę i badając Prawo”. Zob. P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran – Wadi Murabba'at – Masada*, Kraków 2000, 30.

niegodziwość, a światłość to sprawiedliwość (1QS 1,5).²¹ Wspólnota z Qumran w szczególności sposób uwypuklała dwie przeciwstawne drogi życia ludzkiego. Drogą światłości podążają wszyscy czyniący dobro, na drogę ciemności chodzą czyniący zło. Dualizm²² przenika cały świat, ale ostatecznie pozostaje pod ścisłym nadzorem Boga. Między synami światłości i ciemności toczy się nieustanna walka, która zakończy się, gdy Bóg przybędzie na sąd ostateczny i przyzna zwycięstwo synom światłości.²³ Synowie światłości powinni być zawsze gotowi do ostatecznej eschatologicznej walki z synami ciemności, z wojskami Beliala (1QM 1,1.10.13).²⁴ Synowie światłości otrzymają po zwycięstwie błogosławieństwo chwały, radości i długich dni (1QM 1,9) Przychodzący Mesjasz będzie „światłem narodów i nadzieją tych, którzy smucą się w sercach swoich”(1Hen 48,4).²⁵ W Testamencie Lewiego słyszymy przestrogi skierowane do kapłanów: „Z waszego powodu zawstydzą się bracia wasi i staniecie się pośmiewiskiem dla wszystkich narodów. Lecz Izrael, ojciec wasz, będzie wolny od bezbożności arcykapłanów, którzy wyciągną swe ręce przeciw Zbawicielowi świata. Niebo jest czystsze niż ziemia, wy zaś jesteście światłami nieba, jak słońce i księżyc. Cóż uczynią wszystkie narody, jeśli wy pogrążycie się mrokach bezbożności i ściągniecie przekleństwo na nasz naród, z powodu którego światło świata zostało wam dane dla oświecenia każdego człowieka? Światło to chcecie zgasić ucząc przepisów przeciwnych Bożym rozporządzeniom” (TestLew 14,4). W tym kontekście światłością stają się przepisy Tory, a postępowanie niezgodne z tymi przepisami naznaczone jest kroczeniem w ciemności.²⁶ Autor Testamentu Lewiego ukazując epokę panowanie nowego kapłana, sugeruje również wyższy etap poznania, który będzie dokonywał się w światłości. „A kiedy dotknie ich pomsta Pana, kapłaństwo ustanie. Wtedy Pan wzbudzi kapłana nowego, któremu wszystkie słowa Pana zostaną objawione, a On sam sprawować będzie na ziemi sąd sprawiedliwy przez wiele dni. Jego gwiazda pojawi się na niebie jak król, światło poznania będzie świecić jak słońce za dnia. Na całym okręgu ziemskim będzie sławiony aż do Jego powrotu. Zajaśnieje jak słońce

²¹ Tekst 1QS 1,5 przypomina J 3,21. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, T.1, TKNT, Freiburg 1965, 91n

²² Dualizm światła i ciemności uwypuklony został przez poglądy religijne tradycji perskiej. Por. M. Składkowska, *Kultura Persów*, dz. cyt., 50.

²³ Por. J. C. VanderKam, *Manuskrypty znad Morza Martwego*, Warszawa 1996, 111n.

²⁴ Por. S. Mędała, *Wprowadzenie do literatury międzytestamentalnej*, Kraków 1994, 97n.

²⁵ Por. 1Hen 48,4.

²⁶ Por. F. J. Moloney, *The Gospel of John, Sacra Pagina Series*, v. 4, red. D. J. Harrington, Collegeville, Minnesota 1998, 266.

nad ziemią, usunie wszelką ciemność pod niebem i pokój nastanie na całej ziemi” (TestLew 18,1-4).²⁷

IV. Światłość w Ewangelii św. Jana

Nowy Testament ukazuje nam wiele wymiarów znaczeniowych idei światłości. W obrazie światłości prezentowana jest przestrzeń obecności Boga i Jego działania (Mt 17,5). Symbol światłości opisuje życie człowieka wypełniającego wolę Bożą (Rz 13,12). Światłością staje się nauka głoszona przez Jezusa i jej owoce w życiu wierzącego (Ef 5,13). Ostatecznie kresem naszego wędrowania przez życie jest przestrzeń światłości (Ap 22,5). Pojęcie światłości nabrało szczególnego znaczenia w tradycji związanej ze św. Janem. Z Pierwszego Listu Jana dowiadujemy się, że „*Bóg jest światłością*” (1J 1,5) i że „*tylko ten, kto darzy miłością brata, rzeczywiście trwa w światłości*” (1J 2,10). Ewangelia Jana nawiązuje wielokrotnie do idei światłości. Spróbujmy zatem przyjrzeć się nadanym znaczeniom światłości we wspólnocie kształtującej Ewangelię Jana.

1. Światłość symbolem obecności Chrystusa w świecie

Ewangelia rozpoczyna się określeniem *Ἐν ἀρχῇ* (na początku)²⁸, które nawiązuje do sformułowania *בְּרֵאשִׁית* z Księgi Rodzaju, a w wersji LXX jest identyczne jak w Ewangelii Janowej.²⁹ W słowach *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος* ukryta jest w jakimś stopniu idea wieczności. Zanim nastąpi akt stwórczy, słowo już jest.³⁰ W samym akcie stwórczym możemy dostrzec również echo zastosowania pojęcia *ἀρχή* do Mądrości z Prz 8,22: „*Bóg mnie stworzył jako początek (ἀρχή) dróg swoich*”.³¹ Autor uświadamia nam, że Jezus jest początkiem *ἀρχή*³² i

²⁷ Zob. *Testamenty dwunastu Patriarchów*, tłum. A. Paciorek, w: *Apokryfy Starego Testamentu*, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, 55; por. *The Testaments of the Twelve Patriarchs*, w: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, v. II, red. R. H. Charles, Oxford 1969, 314.

²⁸ Szukanie *ἀρχή* było jednym z tematów filozofii. Por. W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, T.1, Warszawa 1981, 30. Ten grecki termin oznacza: początek, pierwszą przyczynę, praprzyczynę, prąźródło wszechrzeczy, zasadę. Por. W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur*, Berlin 1988⁶, 221-222. W tym kontekście należy również umiejscawiać łacińskie „*principium*”. Por. D. Arenhoevel, *Mali komentari Biblije – Stari Zavjet i Prapovijest*, Zagreb 1988, 18.

²⁹ Por. J. Schneider, *Das Evangelium nach Johannes*, Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament, Berlin 1985, 55 oraz J. Gnilka, *Teologia Nowego Testamentu*, Kraków 2002, 305.

³⁰ Por. H. Langkammer, *Hymny chrystologiczne Nowego Testamentu. Najstarszy obraz Chrystusa*, Katowice 1976, 23.

³¹ Zna tę analogię Justyn, Dial., LXI,1;LXII,4.

³² Orygenes ujmie tę prawdę w ten sposób: „Na początku Bóg stworzył niebo i ziemię. Jakież jest początek (*ἀρχή*) wszystkiego, jeśli nie nasz Zbawca i Pan Jezus Chrystus, pierworodny ze wszystkich stworzeń? Otóż to właśnie w tym początku, to znaczy w swoim Słowie, Bóg stworzył niebo i ziemię”. Orygenes, RdzHom I,1.

słowem ὁ λόγος, które uczestniczy w akcie stwórczym.³³ Autor Reguły Zrzeszenia wyodrębnia z Boga jako podmiotu stwórczego wiedzę i myśl: „Przez jego wiedzę wszystko się staje. Wszystko, co istnieje, ustanowił poprzez swą myśl i bez niego nic nie zostało uczynione” (1QS 11,11).³⁴ Wydaje się, że pojęcie ἀρχή w tradycji judaistycznej nabierało znaczenia boskiej hipostazy. Targum Jerozolimski odnosi בְּרֵאשִׁית (bereszit) do hokmā, preegzystującej Mądrości.³⁵ Natomiast pojęcie logosu przeszło długą drogę rozwoju na gruncie filozofii greckiej oraz środowisk diaspory żydowskiej próbującej się dostosować do świata hellenistycznego. Myśl grecka od czasów Heraklita z Efezu (VI/V w. przed Chr.) nawiązywała do pojęcia logosu³⁶, czynili to w szczególności stoicy³⁷, których doktryna filozoficzna stała się bardzo popularna w szczytowym momencie rozwoju Imperium Rzymskiego. W tym czasie pojęcie logosu do środowiska żydowskiego wprowadził Filon z Aleksandrii.³⁸ Prekursorem w zastosowaniu idei słowa w teologii był również autor Księgi Mądrości. W Mdr 9,2 ukazany został udział słowa w akcie stwórczym. Jest ono instrumentem aktu stwórczego. W Mdr 12,9 słowo uczestniczy w wymiarze kary. Wynikiem jest łagodne potraktowanie Kananejczyków przy zdobywaniu Ziemi Obiecanej. W Mdr 16,12 – słowo Boże wszystko uzdrawia (ὁ σὸς κύριε λόγος ὁ πάντας ἰώμενος), a więc jesteśmy świadkami jego funkcji w dziele zbawczym. Jest to reinterpretacja Księgi Wyjścia 15,26 (ἐγὼ γὰρ εἰμι κύριος ὁ ἰώμενός σε). Mdr 18,15 wymienia trzy znamiona Słowa:

- a. ὁ παντοδύναμος Mdr 7,23; 11,7; 18,15 przymiotnik określający wszechmoc.
- b. ἀπ’ οὐρανῶν Mdr 9,10; 9,16; 18,15 miejsce pochodzenia słowa.
- c. ἐκ θρόνων βασιλείων Mdr 9,4; 18,15 siedziba Boga.

³³ W Ap 3,14 termin staje się tytułem Chrystusa. Por. J. Kozyra, *Wiodąca rola Jezusa Chrystusa określona tytułami: 'Αρχή, 'Αρχηγός, 'Αρχων i 'Αρχιερέυς w tekstach liturgicznych Nowego Testamentu – w wyznaniach wiary: w homologiach i aklamacjach*, w: „Sanctificetur Nomen Tuum, Opolska Biblioteka Teologiczna, 40, Opole 2000, 221.

³⁴ Zob. P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran – Wadi Murabba'at – Masada*, dz. cyt., 37.

³⁵ Por. J. Daniélou, *Teologia judeochrześcijańska*, Kraków 2002, 225.

³⁶ τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἔόντος αἰεὶ ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι ἀκοῦσαντες τὸ πρῶτον. γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε, ἀπίροισιν εἰκάσι, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων ὁκοίων ἐγὼ διηγέμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅπως ἔχει, Heraklit z Efezu, Fragment B 1; Heraklit dokonuje pewnej zamierzonej personifikacji Logosu. Por. D. Mrugalski, *Logos. Filozoficzne i teologiczne źródła idei wczesnochrześcijańskiej*, Kraków 2006, 43. Por. Mała encyklopedia kultury antycznej, *Heraklit*, red. Z. Piszczek, Warszawa 1990, 312.

³⁷ Stoicy naučili, że boską zasadą i przyczyną świata był Logos, który przenika wszystko, co istnieje. Por. W. Jaeger, *Wczesne chrześcijaństwo i grecka paideia*, Bydgoszcz 2002, 49.

³⁸ D. Moody Smith, *Ewangelia według św. Jana*, w: Encyklopedia biblijna, red. P. J. Achtemeier, Warszawa 1999, 276.

Następuje personifikacja słowa, które przejawia właściwości Boskie i jest paralelne do σοφία.³⁹ W Mdr 18,14-16 λόγος, mając cechy osoby jest najdojrzalszą na gruncie Starego Testamentu hipostazą Boga.⁴⁰

W Ewangelii Jana w Słowie (λόγος) jest życie (ζωή), które staje się światłością (φῶς). Światłość jest zatem epifanią odwiecznego Słowa, które uobecnia się w świecie (κόσμος). Opozycja między światłością a ciemnością może być zaczerpnięta z Rdz 1,3-5. Światłość przewycięża ciemności, które związane są z bezładem i pustkowiem.⁴¹ Następnie ciemność staje się symbolem przestrzeni objętej przez grzech (Mdr 17,3-5). Bóg w tej przestrzeni objawia się w światłości i pozostaje tak obecny w Świątyni Jerozolimskiej i w słowie Tory. Mroki świata zostają jednak dopiero przewyciężone w pełni w momencie, kiedy Słowo staje się ciałem (σὰρξ) (J 1,14). Kończy się czas obecności Boga w przestrzeni Świątyni Jerozolimskiej, a rozpoczyna się epoka Jego obecności w wcielonym Słowie-Chryście. Spotykając się z Chrystem doświadczamy Jego światłości (J 3,19-21; 8,12; 9,5; 12,35-36. 46) oraz chwały (δόξα) (J 1,14; 5,41-44; 8,54; 12,43). Obecność Chrystusa w światłości jest rzeczywistością prawdy (ἀλήθεια)⁴². Jezus przedstawia się: „*Ja jestem drogą i prawdą i życiem*” (J 14,6). O światłości zaświadcza (μαρτυρεῖν)⁴³ Jan, który jest posłany przez Boga (J 1,6.19-34; 3,26). Świadek daje również Ojciec (5,37), Pismo (5,39), Duch (15,26), Samarytanka (4,29.39) i w jakimś stopniu niewidomy, który przejrzał (9,35-38), uczniowie (1,35-50), Marta (11,27) oraz Tomasz (20,28).

2. Światłość jako kryterium sądu Bożego

Ewangelista w 3,1-21 przedstawia dyskusję Jezusa z faryzeuszem Nikodemem. Umieszczenie czasu akcji w nocy (νύξ) posiada znaczenie symboliczne.⁴⁴ Droga wiary rozpoczyna się w nocy, kiedy człowiek jeszcze nie widzi jasno. Zaczyna dopiero rozpoznawać kontury otaczającej go przestrzeni. Dopiero promienie światłości pozwolą nam rozpoznać rzeczywistość taką jaką ona jest. Nikodem zaczyna dochodzić do wiary, jest jeszcze w ciemności, ale rozpozna światłość i stanie się człowiekiem wiary. Abraham

³⁹ Por. B. Poniży, *Księga Mądrości*, dz. cyt., 150n.

⁴⁰ Tamże, 79.

⁴¹ S. Mędała zwraca uwagę, że w Ewangelii Jana przeciwstawienie światłości i ciemności nie prowadzi do unicestwienia którejkolwiek ze stron. Por. S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana (rozdziały 1-12)*, w: Nowy komentarz biblijny, T.IV/1, Częstochowa 2010, 263.

⁴² Warto zauważyć, że idea prawdy w środowisku egipskim kojarzyła się z wymiarem sprawiedliwości. Por. M. Kuryłowicz, *Prawa antyczne. Wykład z historii najstarszych praw świata*, Lublin 2006, 39n.

⁴³ Idea praktycznie obca pozostałym ewangelistom. U Mk brak μαρτυρεῖν, a Mt i Łk występuje tylko po jednym razie.

⁴⁴ Por. M. Meinertz, *Die „Nacht“ im Johannesevangelium*, ThQ 133(1953), 400-407.

dochodził do wiary również nocą: Bóg „*polecivszy Abramowi wyjść z namiotu, rzekł: Spójrz na niebo i policz gwiazdy, jeśli zdołasz to uczynić; potem dodał: Tak liczne będzie twoje potomstwo. Abram uwierzył i Pan poczytał mu to za zasługę*” (Rdz 15,5-6). Nocą również dokonano się wyjście z Egiptu (Wj 11,4; 12,29-30.42). Izraelici tę szczególną noc wybawienia wspominali każdego roku w czasie święta Paschy. Teraz rozpoczyna się nowy proces wybawienia ze śmierci, ponieważ: „*Bóg nie posłał na świat swego Syna po to, by świat potępił, ale po to, by świat został przez Niego zbawiony (σωθῆν)*” (J 3,17). Jezus wyjaśnia Nikodemowi, że proces wyzwolenia ze śmierci będzie się składał z kilku elementów. Na wstępie potrzebne jest wywyższenie (ὑψώω) Syna Człowieczego (J 3,14), analogiczne do wywyższenia przez Mojżesza węża na pustyni, który dawał życie (Lb 21,4-9). Jak spojrzenie na węża dawało życie, tak wiara w Jezusa wywyższonego na krzyżu otwiera szansę na życie wieczne. Kolejnym elementem potrzebnym do otrzymania życia wiecznego jest narodzenie się z wody i z Ducha, a więc przyjęcie chrztu (J 3,5-6). Każdy kto uwierzył i przyjął chrzest wezwany jest do zerwania z uczynkami ciemności (σκότος), czyli z grzechem oraz do postępowania w światłości. „*Kto spełnia wymagania prawdy (ἀλήθεια), zbliża się do światła, aby się okazało, że jego uczynki są dokonane w Bogu*” (3,21). Wierzący i ochrzczony powinien zatem żyć prawdą, którą przyniósł Jezus, a więc postępować według zasad Ewangelii. Według Ewangelisty Jana na proces zbawienia składają się następujące elementy: decyzja wiary, zerwanie z grzechem, przyjęty chrzest i postępowanie według zasad Ewangelii. Sąd rozpoczyna się od pierwszej decyzji opowiedzenia się po stronie Chrystusa, który zostaje wywyższony na drzewie krzyża. Ta decyzja otwiera nas na perspektywę życia wiecznego.

3. Uczestnictwo Jana w światłości

Jezus wybiera dzień szabatu na uzdrowienie chromego (J 5,1-18), by w ten sposób proklamować swoją boskość. Żydzi w odpowiedzi na Jezusową proklamację odpowiadają postawą wrogości. W odpowiedzi, Jezus w mowie (5,19-47) wyjaśnia swoje posłannictwo, opierając się na świadectwie Ojca (5,37) i Pisma (5,39). O boskości Jezusa świadczą również dzieła, które pełni (5,36). Posłannictwo Jezusa potwierdził również Jan: „*Wysłaliście poselstwo do Jana i on dał świadectwo prawdzie. Ja nie zważam na świadectwo człowieka, ale mówię to, abyście byli zbawieni. On był lampką, co płonie świeci, wy zaś chcieliście radować się krótki czas jego światłem*” (J 5,34-35).

Symboliczne znaczenie lampy jest powiązane z funkcją światła, które często posiadało znaczenie metaforyczne. Ręczne lampy oliwne z okresu herodiańskiego były zbyt małe, by dawać wystarczającą ilość światła. Jedna lampa mogła więc symbolizować jedynie małą cząstkę „światła”.⁴⁵ Misja Jana została porównana do takiej małej przestrzeni światła, którego czas oddziaływania na otoczenie jest ograniczony. To światło miało prowadzić do celu, a później straciło na znaczeniu. W ten sposób autor Czwartej Ewangelii wyjaśnia pośrednio również śmierć Jana.⁴⁶

W pierwotnym chrześcijaństwie istniała konieczność odpowiedzi na pytania: Kim był Jan Chrzciel? Jakie było jego posłannictwo? Już w prologu usłyszeliśmy, że nie był on światłością (1,8), ale że przyszedł on zaświadczyć o światłości (1,7). Następnie Jan odpowiadając kapłanom i lewitom stwierdza, że nie jest Mesjaszem, nie jest Eliaszem i nie jest prorokiem (1,20-21). Jan jest posłanym (3,28), aby dać świadectwo o Jezusie. To właśnie świadectwo jest światłością świata.

4. Proklamacja boskości Jezusa w symbolu światłości

Podążając za koncepcją teologiczną fragmentu Ewangelii Jana 8,12-9,41 dostrzegamy próbę odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania: kim jest Jezus?, oraz dlaczego Żydzi nie uwierzyli objawieniu Jezusa?⁴⁷ Na wstępie perykopy Jezus przedstawił się nam: „*Ja jestem światłością świata*” (Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου) (8,12). Następnie Jezus wyjaśnia swoje posłannictwo odpowiadając na pytania oponentów: Gdzie jest Twój Ojciec? (J 8,19); Kimże Ty jesteś? (8,25). Odpowiedź Jezusa potwierdzona jest formułą objawieniową ἐγώ εἰμι (J 8,24.28). Jezus, zatem wyjaśnia, co znaczy, że jest światłością i popiera to przykładem uzdrowienia niewidomego. Wypowiedź Jezusa nabiera szczególnego znaczenia w kontekście Świąta Namiotów, które było jednym z trzech głównych świąt w żydowskim roku liturgicznym. Obchodzono je w Jerozolimie przez siedem⁴⁸ lub osiem dni (15-22 Tiszri).⁴⁹ W czasach Jezusa, żydowscy pielgrzymi przybywali na święto ze wszystkich stron Ziemi Świętej i diaspory, a więc z obszaru cesarstwa rzymskiego i ziemi Partów.⁵⁰ Tradycją swą sięga do jesiennego święta związanego ze zbiorem plonów, przede wszystkim winobraniami.

⁴⁵ Por. C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, dz. cyt., 198.

⁴⁶ Por. P. Perkins, *Ewangelia według świętego Jana*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, red. R. E. Brown, J. A. Fitzmyer, R. E. Murphy, Warszawa 2001, 1136.

⁴⁷ Por. F. Gryglewicz, *Dyskusja Jezusa (J 8,12-59)*, CT 53(1983), f. 1, 41n.

⁴⁸ Por. J. J. Castellet, A. Cody, *Instytucje religijne Izraela*, w: *Katolicki komentarz biblijny*, Warszawa 2001, 1978.

⁴⁹ Por. J. Flawiusz, *Antiquitates Judaicae*, III, X, 4 oraz XI, V, 5.

⁵⁰ Por. C. S. Keener, *Komentarz historyczno - kulturowy do Nowego Testamentu*, dz. cyt., 201.

Było niejako dożynkami obchodzonymi na zakończenie rocznego cyklu wegetacyjnego, połączone ze złożeniem w darze plonów.⁵¹ Reminiscencją pierwotnego charakteru rolniczego święta może być gromadzenie czterech gatunków roślin: gałąź palmy (lulaw), gałązki mirtu i wierzby oraz owocu cytrusowego⁵², które związane razem służyły do wyrażenia radości poprzez wymachiwanie w czasie recytacji Hallelu (Ps 113 -118).⁵³ Według tradycji rabinicznej gałązki symbolizowały dobre uczynki. Gromadzono je i przeglądano już pierwszego dnia święta.⁵⁴ Następnie noszono mirt, gałązki wierzby i palmy w prawej ręce, w lewej zaś etrog – owocującą gałązkę drzewa cytrusowego, symbolizujące żniwa.⁵⁵ Na zakończenie święta siódmego dnia, uderzano gałązkami wierzby o ziemię. Wierzba była symbolem wody, a obrzęd ten towarzyszył modlitwom o deszcz, który miał zapewnić lepsze plony.⁵⁶ W domach zwyczajowo wieszano gałązki granatu, symbolu urodzaju i wiecznego trwania narodu.⁵⁷ Zwyczaj budowania szałasów był pamiątką pobytu narodu wybranego na pustyni i mieszkania w szałasach (Kpł 23, 34n).⁵⁸ Był to też czas odnowienia przymierza, a w roku szabatowym król lub ktoś w jego zastępstwie odczytywał Torę.⁵⁹ Po niewoli babilońskiej otrzymało znaczenie pokutne, było wołaniem do Boga, miało przypomnieć Jego wolę i władzę. Taką interpretację znajdujemy w ostatnich rozdziałach Ezechiela.⁶⁰ Do wydarzeń na pustyni nawiązywała prawdopodobnie liturgia światła w Świątyni Jerozolimskiej. W ceremonii wieczornej zapalano lampy w złotych świecznikach na dziedzińcu kobiet (por. Sukka 5,2-4) wspominając w ten sposób ognisty słupek, który prowadził naród wybrany przez pustynię (Wj 13, 21).⁶¹ Zachował się również zwyczaj przynoszenia procesyjnego z sadzawki Siloam⁶² źródlanej wody⁶³, symbolu życia, którą następnie wylewano na ołtarz. Ceremonia

⁵¹ Por. W. Langer, *Święto Namiotów*, w: Praktyczny słownik biblijny, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1994, 1297.

⁵² Palma daje owoce, ale nie ma przyjemnego aromatu i uosabia Żyda studiującego Torę, lecz nie wypełniającego przykazań. Mirt ładnie pachnie, lecz nie daje owoców; wierzba nie ma woni, ani owoców. Rośliny te, ściśle ze sobą związane, trzeba trzymać mocno na znak wspólnoty duchowej. Wspólnota żydowska powinna się jednoczyć, bo wówczas silniejsi duchem będą wspomagać słabszych. Por. B. Szczepanowicz, *Atlas roślin biblijnych. Pochodzenie, miejsce w Biblii i symbolika*, Kraków 2003, 244n.

⁵³ Por. A. Unterman, *Żydz. Wiara i życie*, tłum. J. Zabierowski, Łódź 1989, 219.

⁵⁴ Por. J. Daniélou, *Teologia judeochrześcijańska*, dz. cyt., 178.

⁵⁵ P. Perkins, *Ewangelia według świętego Jana*, dz. cyt., 1143.

⁵⁶ Por. N. Kameraz - Kos, *Święta i obyczaje żydowskie*, Warszawa 1997, 72n.

⁵⁷ Miszna, *Kelim*, XVII,4

⁵⁸ Do budowy szałasów używano między innymi gałązek mirtu. Por. B. Szczepanowicz, *Atlas roślin biblijnych.*, dz. cyt., 108.

⁵⁹ Według J. Flawiusz wypełniał tę funkcję arcykapłan, tenże, *Antiquitates Judaicae*, IV, VIII, 12.

⁶⁰ Por. A. Paciorek, *Najstarsze święta w Izraelu*, w: Życie religijne w Biblii, red. G. Witaszek, Lublin 1999, 308.

⁶¹ Por. S. Mędała, *Chrystologia Ewangelii św. Jana*, Kraków 1993, 308.

⁶² Do symboliki sadzawki Siloam odwołuje się prorok Izajasz (Iz 8,6). Por. L. Stachowiak, *Księga Izajasza I, 1-39, (PŚST IX/1)*, Poznań 1996, 210n.

⁶³ Księga Jubileuszów początki obchodzenia Święta Namiotów wiąże ze Studnią Przysięgi, a więc ze źródłem wody (Jub 16,20). Por. R. H. Charles, *The Book of Jubilees*, w: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old*

מים (ofiara z wody) rozpoczynała się procesją do sadzawki Siloam, gdzie złoty dzban, mieszczący trzy log napełniano wodą. Kiedy dochodzono do Bramy Wodnej, grano. Następnie kapłan niosący wodę wchodził na Zbocze Ołtarza⁶⁴ i zwracał się w swoją lewą stronę, gdzie były dwie srebrne misy, a każda miała otwór na kształt wąskiego dzióbka, jedna szerszy, a druga węższy, tak iż obie opróżniały się równocześnie. Ta od zachodu była do wody, a ta od wschodu była do wina.⁶⁵ Gest wylewania wody przypominał Izraelowi, że Bóg jest źródłem wszelkiego życia.⁶⁶ Obrzęd może nawiązywać do cudownego wyprowadzenia wody ze skały przez Mojżesza w czasie wędrówki przez pustynię (Wj 17,1-7).⁶⁷ Następnie mógł być ubogacony przez teksty prorockie⁶⁸, które włączono w czytanie Pisma podczas tego święta. Teksty prorockie Za 14 i Ez 47 zapowiadały, że strumień wody żywej wypłynie ze Świątyni (według tradycji żydowskiej, spod kamienia węgielnego Świątyni), dając życie całej ziemi.⁶⁹ Symbol wody życia może być też reminiscencją tekstu Księgi Rodzaju: „Z Edenu zaś wypłynęła rzeka, aby nawadniać ów ogród” (Rdz 2,10).

W atmosferze Święta Namiotów Jezusowa proklamacja: „*Ja jestem światłością świata. Kto idzie za Mną, nie będzie chodził w ciemności, lecz będzie miał światło życia*” (J 8,12) sugeruje zastąpienie daru Tory, darem Ewangelii. Kto żyje według zasad Ewangelii może oczekiwać błogosławieństwa Bożego w codziennym życiu i uwieńczenia go w perspektywie wieczności.

5. Nauka Jezusa światłością życia

Testament, v. II, London 1969, 38; również: *Księga Jubileuszów*, przeł. A. Kondracki, w: Apokryfy Starego Testamentu, red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, 293.

⁶⁴ Rampa, po której wnoszono ofiary na ołtarz.

⁶⁵ Por. J. Musielak, *Nowotestamentowe odniesienia do Święta Szatasów*, w: Verbo Domini servire opuscula Ioanni Cantio Pytel septuagenario dedicata, Poznań 2000, 82.

⁶⁶ Por. A. Tronina, *Panie abym przejrzał! Ślepotą i niewidomi w Biblii*, w: Jak rozumieć Pismo święte, t. 9, Lublin 1997, 136n.

⁶⁷ Por. D. Szojda, *Woda żywa*, w: Egzegeza Ewangelii św. Jana. Kluczowe teksty i tematy teologiczne, red. F. Gryglewicz, Lublin 1992, 284.

⁶⁸ Podejmowane próby wyprowadzenia genezy Święta Namiotów tylko z tekstów prorockich wydają się nie do przyjęcia. W środowisku saduceuszy, którzy posiadali pieczęć nad Świątynią uzasadnienie święta pielgrzymkowego musiało posiadać odniesienia do Tory. Wydaje się zatem, że przyjęta koncepcja teologiczna Święta Namiotów przez J. Musielaka pozbawia istotnego związku obchodzonego święta z czasem pobytu na pustyni, który istnieje dla dwóch pozostałych świąt pielgrzymkowych, tenże, *Nowotestamentowe odniesienia*, dz. cyt., 86n.

⁶⁹ Por. C. S. Keener, *Komentarz historyczno-kulturowy do Nowego Testamentu*, dz. cyt., 203.

Jan ukazuje nam Jezusa jako światłość świata w działaniu. „*Jak długo jestem na świecie, jestem światłością świata*”(J 9,5). W znaku uzdrowienia niewidomego (τυφλός)⁷⁰ od urodzenia jesteśmy wezwani do otwarcia się na działanie Boga. To jeden z cudów, który przypomina znaki dokonane przez Boga na pustyni.⁷¹ Mojżesz modlił się do Boga: „*Spraw, abym ujrzał Twoją chwałę*” (Wj 33,18). I „*przeszedł Pan przed jego oczyma*” (Wj 34,6). „*I natychmiast skłonił się Mojżesz aż do ziemi i oddał pokłon* (προσεκύνησεν^{LXX})” (Wj 34,8), czyli wyznał wiarę w obecność Boga w tym momencie teofanii. Jesteśmy świadkami teofanii w czasie Święta Namiotów. Jezus przechodząc, tak jak Bóg obok Mojżesza, ujrzał pewnego człowieka, niewidomego od urodzenia (9,1). Niewidomy przejrzał i uznał Jezusa za proroka (9,17). Uczynił pierwszy krok na drodze wiary.⁷² Faryzeusze zobaczyli skutki znaku Jezusa, ale trudno było im dostrzec obecność Boga w tym znaku, stąd powstało wśród nich rozdwojenie (σχίσμα) (9,16). To był pierwszy etap do odrzucenia posłannictwa Jezusa. Następnie słyszymy radykalne słowa: „*Żydzi nie wierzyli, że był niewidomy i że przejrzał*” (9,18). W ten sposób Żydzi zamknęli się na objawienie Boże. Jan odpowiedział nam zatem na pytanie, dlaczego Żydzi nie wierzą?⁷³

Szczytem Jezusowego objawienia jest dialog między uzdrowionym niewidomym a Jezusem. Pytanie skierowane do uzdrowionego, jest pytaniem skierowanym do każdego z nas: *Czy ty wierzysz w Syna Człowieczego?*” W pytaniu uzdrowionego słyszymy już wiarę: „*A któż to jest, Panie, abym w Niego uwierzył?*” Zwrócenie się w kierunku Jezusa poprzez tytuł κύριε, który zastępował imię Boga, jest wyznaniem wiary. Słowa zostały potwierdzone postawą uzdrowionego, który jeszcze raz wyznając wiarę, oddał pokłon Jezusowi. Gest προσεκύνηω jest zarezerwowany dla Boga. W Starym Testamencie widzieliśmy Mojżesza padającego na twarz, teraz w tej postawie znajduje się uzdrowiony i może przyjąć tę postawę każdy z nas. Światłość jest ideą uniwersalistyczną ukazującą otwarcie się działania Boga na środowisko pogan, a więc wszystkich ludzi. Tą światłością jest Chrystus, który analogicznie do Boga prowadzącego naród wybrany przez pustynię, pragnie również nas poprowadzić przez pustynię naszego życia do ziemi obiecanej, do domu Ojca. Żeby wejść w przestrzeń

⁷⁰ Przymiotnik τυφλός - „niewidomy” pojawia się 16 razy w Janowej Ewangelii i jeden raz w Apokalipsie. Por. A. Tronina, *Panie abym przejrzał.*, dz. cyt., 130.

⁷¹ Por. B. Poniży, *Księga Mądrości*, dz. cyt., 222n.

⁷² Orędzie cudu może być skierowane również do wyznawców kultów wschodnich. Znane jest uleczenie nieszczęśliwego ślepcy przez Zaratusztrę. Por. J. Marzęcki, *Systemy religijno-filozoficzne Wschodu*, Warszawa 1999, 83n.

⁷³ Cud może też być polemiką z kultem imperialnym. Wespazjan na przykład uleczył ślepcę, dotykając jego oczu własną śliną. Por. H. P. Hasenfratz, *Religie świata starożytnego a chrześcijaństwo*, Kraków 2006, 54.

światłości, trzeba wyznać wiarę w Jezusa tak jak uczynił to uzdrowiony, trzeba zaczerpnąć ze źródła wody żywej w czasie wydarzenia chrztu.

6. Światłość mocą otwierającą życie wieczne

Wskreszenie Łazarza (11,1-44) jest Jezusową proklamacją władzy nad śmiercią. Tylko w Bogu istnieje moc pokonania śmierci. Jezus zatem prezentuje przez ten czyn swoją boskość, ale zarazem zapowiada również swoje zmartwychwstanie. W atmosferze konieczności pożegnania zmarłego Łazarza słyszymy Jezusowe słowa: „*Czyż dzień nie liczy dwunastu godzin? Jeżeli ktoś chodzi za dnia, nie potknie się, ponieważ widzi światło tego świata. Jeżeli jednak ktoś chodzi w nocy, potknie się, ponieważ brak mu światła*” (J 11,9-10).

Pojawiający się kontrast między światłością a ciemnością, jest zapowiedzią męki Jezusa, która będzie tryumfem ciemności, ale po niej przyjdzie światłość zmartwychwstania. Kontrast ten może też służyć do eksponowania drogi wiary jako drogi światłości, a drogi niewiary jako stanu nocy-ciemności. Obraz potykania się (προσκόπτειν) w ciemności może wywodzić się z tradycji starotestamentalnej. Prorok Jeremiasz zapowiada czasy ciemności, które nastaną z woli Bożej ze względu na pychę ludzką (Jr 13,16).⁷⁴ W tym kontekście może to być delikatna aluzja do czasu cierpienia, które doświadczyli pierwsi chrześcijanie, sugerująca że czasy te były przewidziane w opatrności Bożej.

7. Światłości wiary uczestnictwem w życiu Bożym

W czasie uczyty w Betanii Jezus przygotowuje się na godzinę śmierci, czyli czas zbawienia. Po uroczystym wjeździe do Jerozolimy, Jezus ogłasza: „*Nadeszła godzina, aby został uwielbiony Syn Człowieczy*” (12,23). Jezus zapowiadając swoją śmierć, wyjaśnia: „*Jeszcze przez krótki czas przebywa wśród was światłość, aby was ciemność nie ogarnęła. A kto chodzi w ciemności, nie wie, dokąd idzie. Dopóki światłość macie, wierzcie w światłość, abyście byli synami światłości*” (J 12,35-36).

Już w prologu Słowo wcielone Ewangelista przedstawił jako światło wszystkich ludzi pokonujące ciemności (1,4n.). Światłością jest Jezus (8,12; 9,5) i Jego nauka (3,19). Opowiedzenie się za Jezusem i Jego nauką jest wyborem, który jest równocześnie sądem. Zatem złe uczynki ludzkie są ciemnością i one sprawiają, że człowiek odrzuca Jezusa, a w ten sposób sam siebie stawia poza światłością (3,20-21). Jezus objawiający się jako światłość

⁷⁴ Por. L. Stachowiak, *Ewangelia według św. Jana*, (PŚNT,4), Poznań-Warszawa 1975, 272.

świata nawiązuje do znaku obecności Boga w słupie ognistym na pustyni i celebracji tego wydarzenia w liturgii Święta Namiotów (8,12; 9,5).⁷⁵

Termin „świat” (κόσμος) należy do charakterystycznych pojęć teologicznych Ewangelii. Występuje w Ewangelii Jana 78 razy, we wszystkich pismach Jana 105 razy, a w całym Nowym Testamencie 185 razy.⁷⁶ Zatem autor Czwartej Ewangelii w szczególny sposób wyróżnia pojęcie „świat” w swojej analizie teologicznej wydarzenia Jezusa Chrystusa. Nie można jednak jednoznacznie zdefiniować pojęcia „świat” w teologii Ewangelisty. Pojęcie to za każdym razem zależy od kontekstu, w którym zostało użyte. Jednak wydaje się, że w wielu przypadkach pojęcie „świat” można sprowadzić do przestrzeni życia człowieka. Stan ludzi zamieszkujących „świat” wymaga wyzwolenia, ponieważ uwikłani są w grzech, który jest ciemnością, czyli przestrzenią, w której żyje się nie licząc się z obecnością Boga. Jezus przychodzi wyrwać ludzi z tego stanu: „*Ja przyszedłem na świat jako światło, aby każdy, kto we Mnie wierzy, nie pozostawał w ciemności*” (12,46). Objawienie Chrystusa jako światłości (8,12; 9,5; 12,35n), przyjęte w wierze, obdarza człowieka wolnością od grzechu i wprowadza go do życia Bożego.⁷⁷ Światłość zatem przywraca nam stan sprzed grzechu, który wszedł na świat przez zawisć diabła (Mdr 2,24; por. Rdz 3,5.13). Człowiek został stworzony na obraz Boży (Rdz 1,27), a więc Bóg „*uczynił go obrazem (εἰκόνα) swej własnej wieczności (ἀφθαρσία)*” (Mdr 2,23).⁷⁸ Jezus umożliwił nam partycypację w wieczności poprzez naszą decyzję wiary i chrzest. Trwanie w wieczności wymaga postępowania w światłości, które realizuje się przez nasze ciągłe wyrzekanie się zła i realizację zasad Prawdy.

Zakończenie

Powszechnie w kulturze starożytnej światłość kojarzono z obecnością bogów. W religijności Egiptu światłość informowała o obecności bóstwa. W świecie hellenistyczno-rzymskim kojarzono ją z ubóstwionym symbolem słońca, ale była ona również formą eksponowania ciepła rodzinnego, nad którym czuwały bóstwa. W religijności perskiej światłość oznaczała ubóstwioną dobroć i była przeciwstawiana ubóstwionej ciemności, która symbolizowała zło. Siły dobra i zła są w nieustannej konfrontacji i człowiek zostaje włączony w tę przestrzeń walki bóstw. Judaizm, a w szczególności wspólnota w Qumran podzielała

⁷⁵ Por. S. Mędała, *Świat*, w: Egzegeza Ewangelii św. Jana. Kluczowe teksty i tematy teologiczne, red. F. Gryglewicz, Lublin 1992, 354n.

⁷⁶ Tamże, 347.

⁷⁷ . Por. S. Mędała, *Ewangelia według świętego Jana (rozdziały 1-12)*, dz. cyt., 889.

⁷⁸ Por. B. Poniży, *Księga Mądrości*, dz. cyt., 29.

pogląd, że świat jest areną walki dobra i zła, ale ostateczne zwycięstwo należy do synów światłości, o ile potrafią właściwie odczytać wolę Bożą. Stary Testament odwołuje się do idei światłości, by przedstawić w tym wyobrażeniu obecność Boga pośród ludu. W liturgii Świątyni Jerozolimskiej światłość uobecniała Boga. W codziennym życiu słowa Tory stawały się światłością prowadzącą do realizacji woli Bożej. Jezus nawiązał do idei starotestamentalnych i przedstawił się jako światłość, a więc jako obecność Boga pośród nas, oraz zachęcił nas do realizacji swoich słów, które są Prawdą i światłością. Owocem przyjęcia Jezusa jako światłości jest dar życia wiecznego.